

Nederst køkkenmøddingen ved Kolindsund

På Videnskabernes Selskabs kort fra 1789 ses den store sø mellem Kolind og Grenå som den sidste rest af stenalderens Kolindsund, som blev tørlagt fra 1874.

Omkring det nu afvandede Kolindsund ligger utroligt mange fortidsminder. På toppen af skråningerne syd og nord for sundet ligger hundredvis af gravhøje som perler på en snor, men de fleste desværre blevet offer for ploven i forbindelse med opdyrkning. Flere steder - særligt omkring Tøstrup og Sivested - kan sten- og bronzealderens store højbyggeri dog stadig tydeligt opleves.

De for øjet mere anonyme bopladser hvor folket gennem tiderne har boet og levet, kendes også gennem mange fund og udgravninger langs sundet. Langs kanten af det i stenalderen salte sund som da gennemskar Djursland øst-vest, og opdelt Djursland i en stor nordø samt en sydlig halvø, findes især spor fra talrige stenalderbopladser. Det gælder især Ertebøllekulturens såkaldte køkkenmøddingbopladser fra slutningen af jæger-samler stenalderen. (Se også Meilgård køkkenmødding (Læs: 10)).

"Køkkenmødding" er en international arkæologisk betegnelse for bopladsfund med tykke lag af affaldsrester fra fortæring iblandet beboernes redskaber. Kvantitativt dominerer skaldyrsrester - især østers, blå- og hjertemuslingskaller. De ofte metertykke affaldslag er fremkommet som resultat af gentagne sæsonbesøg gennem hundredvis af år (gl.foto ertebølle). Der findes dog også køkkenmøddingbopladser uden skaldyrsrester, og selvom langt hovedparten af køkkenmød-

dingerne stammer fra Ertebøllekulturen, findes der mange gange også spor efter besøg i senere tid - f.eks. i jernalderen. Naturligt forekommende resourcer er altid blevet udnyttet, hvis det var rentabelt eller nødvendigt !

På Djursland ligger de fleste køkkenmødding-bopladser omkring mellem 4 og 7 m. over det nuværende havspejl. Hvis man følger 5 meters-højdekoten Djursland rundt, vil man stort set bevæge sig langs stenalderens kystlinje for ca. 6.500 år siden, hvor køkkenmødding-bopladserne lå ved vandkanten. Havspejlets højde svingede en del i løbet af stenalderen grundet det vekslende forhold mellem afsmeltningen af isen fra sidste istid i de nordlige områder og landjords efterfølgende hævnning. Derfor kan man også under udgravning af sådanne bopladser ofte iagttage flere faser, hvor bopladsen har rykket enten op eller ned i forhold til vandspejlet. Udenfor bopladsen findes også som regel et såkaldt "udsmidslag" med affald og redskaber fra bopladsen. Hvis udsmidslaget stadig er fugtigt eller under vand, kan der gøres enestående fund af organiske materiale/genstande, som forlængst er bortrådnede eller forsvundet på tør jord .

Aflejringsforholdene på en køkkenmøddingboplads kan derfor være yderst komplicerede. Det stiller store krav til både udgravningsteknik og iagttagelsesevner, og derfor kombineres sådanne udgravninger i dag næsten også altid med naturvidenskabelige undersøgelser.

Køkkenmøddingen ved Nederst (Se illustration 1) er anlagt på en halvø som omkring 5.000 f. Kr. strakte sig fra fastlandet mod syd ud i det dengang salte Kolindsund. Bopladsen blev erkendt i 1880-erne, og i 1887 indberettede den dygtige, lokale amatørarkæolog og overlærer J. V. Nissen fundet til Nationalmuseets med denne tekst:

"Indtil vore dage, da tørlægningen af Kolindsund begyndte, har der været en vig mod syd og mod Halendrup Å. Mod Vest var denne vig begrænset af en større skovklædt sandholm, der ved Kjeldstrup Kjær adskiltes fra Sønderherred, og mod øst var vigen begrænset af en halvø kaldet Nederst, som ved en lav (3 a'4 fod) sandrevle forbandtes med Albøge Marker.

Selve Nederst er en 15-30' høj grusholdig bakke med længderetning fra nord-syd. På denne bakkes bratte fald mod syd-sydøst. og støttet op til bakkefaldet findes Køkkenmøddingen. Den har form af en halvmåne, hvis udbuede side vender mod syd. Længden er 360 fod. Middelbredden i det østlige parti er 60 fod og længere mod vest 40 fod. Lagets dybde er størst på midten af strækningen, men synes ikke at have mere end 4 fod. Da Køkkenmøddingen ved en mangeårig dyrkning

er meget udsælbt, så kan dens græse ikke nøje bestemmes. Hvad dens Indhold angår da finder man her dyreben, fiskeben, skaller af østers, muslinger og snegle kort sagt alt måltids affald. Her ses spor af ild og kul samt fyrstedsstene og lerkar-skår. Her findes flinteredskaber, knive, økser, pile, mejslers o.s.v. lige fra de mest råttildannede indtil de tilslebne. Det bemærkes, at det kun er de oldsager, som ploven har nået, der er bekendte; thi en ordnet udgravning og en kyndig undersøgelse har ikke fundet Sted."

Nederst-køkkenmøddingen har altså været "under plov" siden 1880-erne, og sådan lå køkkenmøddingen også da Nationalmuseet i 1938 foretog en mindre udgravning i form af en 2 m bred grøft gennem skaldyngen. Herunder viste det sig at dyngen var indtil 60-70 cm tyk.

Netop pløjning og anden opdyrkning er den væsentligste årsag til, at kun et yderst begrænset antal køkkenmødding-boplads er bevaret til i dag. Tusindvis af boplads som tidligere lå beskyttet under forseglende muldlag er sidenhen gradvist forsvundet. I det åbne, dyrkede landskab er køkkenmøddingernes tykke kulturlag i dag næsten helt forsvundet, og desværre er kun ganske få boplads i tide blevet beskyttet gennem fredning for eftertiden. Med fredningen i 2001 af det tilbageværende af Nederst-køkkenmøddingen tilhører denne plads en af de få fredede boplads. Det er gennem udgravninger påvist, at de fleste ubeskyttede boplads vil forsvinde helt i løbet af de næste 5- 10 år!

Baggrunden for fredningen af Nederst-køkkenmøddingen var en stor undersøgelse og udgravning (Se illustration 2) som Djurslands Museum gennemførte i 1988-92. På store dele af bopladsen, viste de nedpløjede bopladslag tydeligt, at bopladsen ville forsvinde helt i løbet af kort tid. Disse områder blev derfor udgravet, hvorimod området på det delvist urørte og nu fredede areal kun er sporadisk undersøgt. Bopladslagene koncentrerede sig omkring 3 forskellige skaldynger fra forskellige ophold (se luftfoto under "adgang"), med bl.a. ildsteder (Se illustration 3) og affaldslag fra bopladsen. Det som var særligt interessant, var fundet af ikke mindre end 8 grave (Se illustration 4): 6 fra mennesker og 2 hundegrave (Se illustration 5). Dette er nogle af de første egentlige begravelser vi kender i Danmark. Fra Fannerup på modsatte, nordre sundside kendes en tilsvarende grav, og totalt kendes nu omkring 50 gravfund fra jægerstenalderen. Det kan meget vel tænkes, at der ligger yderligere grave på det fredede område ved Nederst, som nu er taget ud er fredet.

Gravlæggelserne var blot simple nedgravninger, men der er et specielt træk som går igen i mange af jægerstenalderens grave, nemlig at gravfylden blev markeret med iblandet rød okkerfarve (Se illustration 6). De 6 menneskegrave var anlagt i udstrakt rygleje og indeholdt to 30-40 år gamle mænd, en ældre 40-50 år gammel kvinde, en yngre kvinde samt en drengegrav og en ubestemmelig grav med både ældre og yngre skeletdele - måske en dobbeltgrav.

Drengegraven (Se illustration 7) og den ene mandsgrav var specielt godt bevaret. Drengen, som var ca. 5 år gammel, havde fået en flot, 17 cm. lang flækkekniv (Se illustration 8) i flint med som gravgave, og på brystet lå et tandperlesmykke med 6 gennemborede fortænder fra vildsvin og en enkelt uroksetand - og mellem benene var endnu et tandsmykke. Den voksne mandsgrav var meget rigt udstyret: 3 økser (trindøkse, hjortetaksøkse og skiveøkse) samt to lange flækkeknive ved bæltet og ikke mindre end 6 tværpile som er en af ertebøllekulturens "varemærker". Mellem mandens lår fandtes også et imponerende tandsmykke med ca. 40 fortænder fra kronhjort, elg og urokse, som måske har været fastgjort på dragten.

Dele af fundene (Se illustration 9) fra Nederst-udgravningerne kan ses i udstillingen på Djurslands Museum i Grenå.

Til notater:

Illustr.1 Oversigt over den nu fredede rest af køkkenmøddingen ved Nederst.

Illustr.2 Oversigt over udgravningsfeltet 1988-92 med de tre bopladskoncentrationer. (Foto DJM)

Illustr.3 Udgravet ildsted fra Ertebøllekulturen. (Foto DJM)

Illustr.4 Den flotte okkermarkerede mandsgrav ved Nederst. (Foto DJM)

Illustr.5 Skelettet i en af de to velbevarede hundegrave på Nederst-bopladsen. (Foto DJM)

Illustr.6 Lille okkerklump med forarbejdningsspor. (Foto DJM)

Illustr.7 Den velbevarede drengegrav med den lange flækkekniv. (Foto DJM)

Illustr.8 Flækkeknive fra Nederst-bopladsen. (Foto DJM)

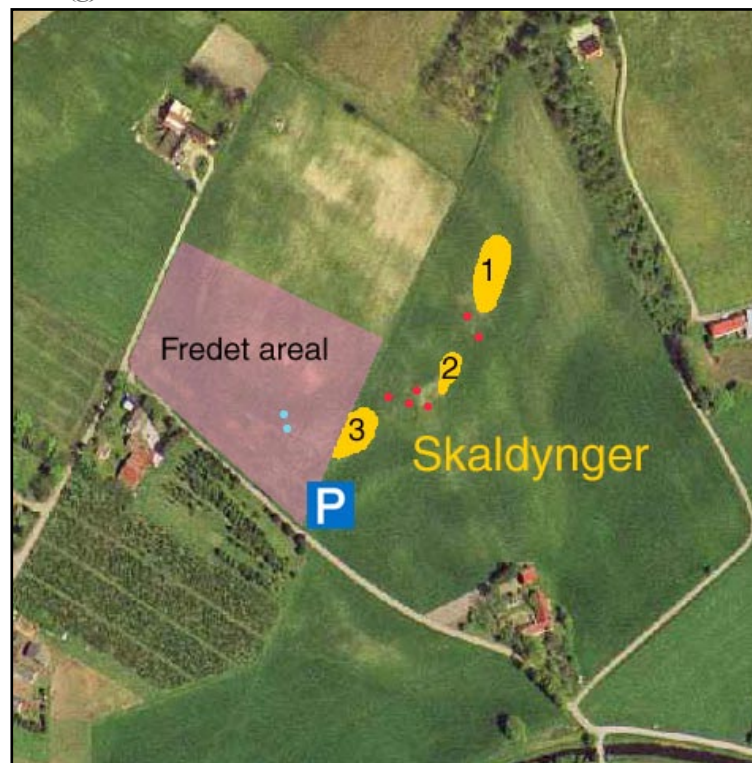
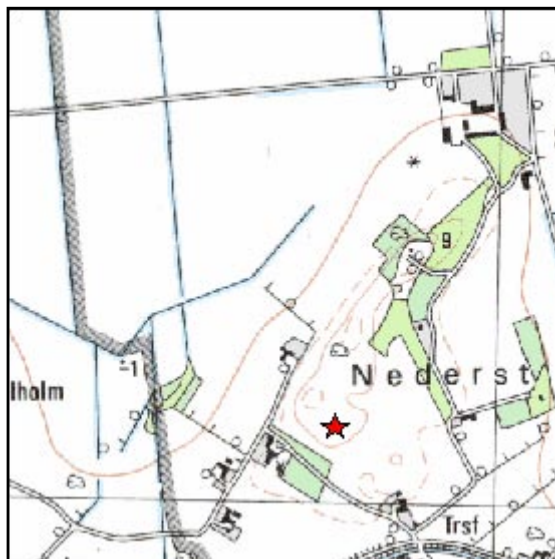
Illustr.9 Fiskekroge i ben fundet på Nederst-bopladsen. (Foto DJM)

Adgang:

GPS-kordinater (UTM):
E 601604 N 6247907

Kort © KMS

Luffoto © COWI

Fra østenden af Kolind by følges landevejen ca. 1,4 km mod Nødager, hvor der drejes til venstre mod Kelstrup. Efter yderligere 2,3 km drejes til venstre mod Albøge. Kryds jernbanen (Grenå- Århus) og drej umiddelbart herefter til venstre ad Kærbyvej mod Kærby. Efter ca. 1 km. passeres Kolindsund Sydkanal og grusvejen følges ligeud ca. 200 m frem til parkeringsnichen i vejens højre/nordøstre side.

Faciliteter:

Informationskilt ved parkeringsplads ud til nordøstsiden af grusvej.

Afstand til fortidsminde: ca. 25 m.

Særlige forhold:

Respekter markafgrøder, hegning og evt. græssende dyr på området. Parker hensynsfuldt så færdsel på grusvejen ikke hindres. Al gravning på området er forbudt.

Litteratur:

Guide til køre- og cykeltur om Kolindsund og Grenå Nord.
7 stop fortæller om fortid og nutid.
<http://www.aaa.dk/aaa/nm-publikationer.htm?ResID=266>

Kolindsunds historie, afvanding, natur og opdyrkning
<http://www.kolindsund.dk>

L. Hedeager og K. Kristiansen (red.):
Arkæologi leksikon
Opdateret leksikon over Danmarks forhistorie
Politikens Forlag 1985
ISBN: 87-567-4012-3

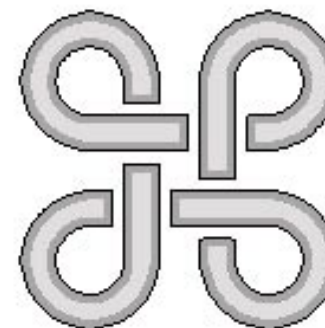
S. Hvass og B. Storgaard (Red):
Da klunger i Muld - 25 års arkæologi i Danmark
Oversigt over de seneste 25 års arkæologi og fund i Danmark
Aarhus Universitetsforlag 1993
ISBN: 87-7288-566-1

Danmarkshistorien bd. 1- 11
Populært og rigt illustreret oversigtsværk fra stenalder til middelalder.
Sesam 1981-84
ISBN: 87-7324-638-7 / 87-7324-870-3

Brita Flou m.fl.:
Kolindsund - et stykke Djursland fortæller danmarkshistorie
Gennemgang af Kolindsunds udvikling og historie
P. S. Johnsen, Grenå 1980
ISBN: 87-87629-15-1

Søren H. Andersen:
Oldtiden i Danmark. Jægerstenalderen
Rigt illustreret og populær oversigt over jægerstenalderen med de nyeste forskningsresultater.
Sesam 2001
ISBN: 87-7801-810-2

Ingrid Falktoft Andersen:
Vejviser til Danmarks Oldtid
Turguide til Danmarks oldtid
Wormianum 1994
ISBN: 87-89531-10-8

**Se mange flere
fortidsminder på**

www.fortidsmindeguide.dk

**- og send os gerne dine egne fotos
og kommentarer fra et besøg**